

ΚΡΙΤΙΚὸΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚὸΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Γεωργίου Ι. Κουρμούλη Ὑφηγητοῦ τῆς Γλωσσολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, Ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ ἔθνους. Ἐκδ. Β' Ἀθήναι 1948 (σελ. 22).

Γεωργίου Ι. Κουρμούλη τακτικοῦ Καθηγητοῦ τῆς Γλωσσολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, Ἡ ἐκπολιτιστικὴ δύναμις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἀθήναι 1950 (σελ. 22).

Εἰς δευτέραν ἔκδοσιν τῆς πρώτης πραγματείας ὁ σ. προέβη ἀφορμὴν λαβὼν ἐκ τῶν συζητήσεων τῆς ἐπὶ τοῦ Συντάγματος κοινοβουλευτικῆς ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ περὶ γλώσσης ἀρθροῦ 107 τοῦ Συντάγματος 1911. Ἐν αὐτῇ πραγματευόμενος τὰ τοῦ «ἐκπαιδευτικοῦ» καὶ «λογοτεχνικοῦ» δημοτικισμοῦ καὶ ἀντιβάλλων πρὸς ἄλλῃλας τὴν «δημοτικὴν» καὶ τὴν «καθαρεύουσαν», ὀρίζει τὴν «ἐθνικὴν τοποθέτησιν τοῦ ζητήματος», ἐπισκοπῶν δὲ δι' ὀλίγων τὰς «γραφομένας γλώσσας τῶν πεπολιτισμένων λαῶν», διαπιστοῖ ὅτι «ὄλοι οἱ πεπολιτισμένοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης μεταχειρίζονται γραπτὸν λόγον οὐσιωδῶς διάφορον τῆς γλώσσης τῶν λαϊκῶν στρωμάτων», κατ' ἀκολουθίαν δὲ ἡ γλῶσσα τοῦ σημερινοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, δηλαδὴ ἡ «δημοτικὴ», δὲν δύναται σήμερον νὰ γίνῃ ἐπίσημος γραφομένη γλῶσσα ὡς στερουμένη σταθεροῦ γραμματικοῦ τύπου καὶ εὐρισκομένη διαρκῶς ἐν τῷ γίνεσθαι». Κατὰ τὸν σ., οὐδεὶς πλέον πιστεύει εἰς τὴν ἐπικράτησιν ἰδανικοῦ τύπου γλώσσης ἀπομακρυνομένου ἀπὸ τὸ αἶσθημα τῆς προηγμένης πνευματικῆς τάξεως τοῦ ἔθνους, οὐδὲ εἰς παλινδρομικὴν ἐξέλιξιν τῆς γλώσσης.

Τὸν λόγον ποιούμενος ὁ σ. περὶ τοῦ «ἐκπαιδευτικοῦ δημοτικισμοῦ», τὸ μὲν καθορίζει τὴν σχέσιν τοῦ κομμουνισμοῦ πρὸς τὸν ρυθμιστικὸν δημοτικισμόν, τὸ δὲ ἐπικρίνει τὴν ὑπὸ ἐπιτροπῆς ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Μανόλη Τριανταφυλλίδη τῷ 1941 ἐκδοθεῖσαν καὶ «γὰ τοὺς ἐκπαιδευτικούς λειτουργούς, τὸ φοιτητικὸν κόσμον, τὰ παιδιὰ τῶν ἀνωτέρων γυμνασιακῶν τάξεων, τοὺς νέους λογίους καὶ συγγραφεῖς καὶ κάθε ἀκόμη μορφωμένο» προοριζομένην «Νεοελληνικὴν Γραμματικὴν (τῆς δημοτικῆς)». Ταύτην χαρακτηρίζει ὡς βιβλίον ἀψυχολόγητον, πλήρες κακοδιδασκαλιῶν καὶ ἀλληλογρονθοκοπουμένων κανόνων. «διὰ τὴν ἐκμάθησιν τοῦ ὁποίου δὲν ἐπαρκεῖ ὁ ἀνθρώπινος βίος οὐδ' αὐτὸς ὁ Μαθουσάλειος», γραφὲν—νομίζει κανεὶς—«ὄχι διὰ νὰ διδάξῃ τὴν νεοελληνικὴν γραμματικὴν, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ ἐπιτευξὶς τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ εἶναι ἔργον ἀσύλληπτον καὶ ἀκατόρθωτον».

Τὸν ἐκπαιδευτικὸν δημοτικισμόν ὀρθῶς χαρακτηρίζει ὁ σ. ὡς στατικόν, ἄψυχον καὶ μηχανικόν, ἀναλαβόντα τὸ ψυχρὸν καὶ ἄχαρι καὶ ἀκατόρθωτον ἔργον νὰ τυποποιήσῃ καὶ ἰσοπεδώσῃ τὴν ἀνεξάντητον γλωσσικὴν τοῦ ἔθνους παραδόσιν διὰ τοῦ συνταγολογίου τῆς ρυθμιστικῆς του μορφολογίας, καὶ ἐπιχειρήσαντα νὰ δεσμεύσῃ εἰς τὰ γραμματικά του κάτεργα τὴν δυναμικωτέραν τῶν γλωσσῶν τοῦ κόσμου. Μὴ κατορθώσας μέχρι τοῦδε νὰ ἐμφανίσῃ γραμματικὴν πρακτικῶς δικαιοῦσαν τὴν θεωρίαν τῆς διδασκαλίας του ὁ ἐκπαιδ. δημοτικισμὸς ἐχρεωκόπησε καὶ ἐπιστημονικῶς καὶ κοινωνικῶς, διότι, ἐνῶ ἡ ἀγωνιώδης προσπάθεια καὶ ἐξ αὐτοῦ ἔτι τοῦ κύκλου τῶν πανεπιστημιακῶν καθηγητῶν νὰ ἐμφανίσουν ρυθμιστικὸν τάχα τύπον γλώσ-

σης κατέληξεν εἰς ἄθλια καὶ ἀντιασθητικά παι πτωχὰ κατασκευάσματα, ἔξ ἄλλου, ὡς χειραγωγηθεῖς ὑπὸ τοῦ κομμουνισμοῦ, ἀπέδωκε τὸ ἀντίθετον τοῦ ὅπερ εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς τὸ ἔθνος. Οὕτω χρεωκοπημένοι οἱ ἐκπαιδευτικὸς δημοτικισμὸς θὰ παρουσιάζετο εἰς τὴν Βουλὴν τῶν ἐλλήνων τόσον «μειωμένους», ὥστε νὰ μὴ ἦνε εἰς θέσιν νὰ διεκδικήσῃ δικαιώματα συνταγματικῆς «ἰσονομίας» πρὸς τὴν καθαρῆσαν.

Ἄλλως ἔχει τὸ πρῶγμα προκειμένου περὶ τοῦ «λογοτεχνικοῦ δημοτικισμοῦ». Πηγάζων οὗτος—λέγει ὁ σ.— ἐκ τῶν ἀπεράντων χώρων τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς καὶ γαλουχηθεῖς διὰ τῆς ἀθανάτου μελαρδίας τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, ἔχει βυθίσει τὰς ρίζας του εἰς τὰς ἀενάους πηγὰς τῆς πνευματικῆς παραδόσεως τοῦ Γένους, ἥτις δὲν ἔπαυσεν ὑπολανθάνουσα εἰς τὴν ἐθνικὴν ψυχὴν, ὅθεν οἱ μεγαλύτεροι ἐκπρόσωποι τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας ἀπεριφράστως ἀνεγνώρισαν τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ συγκερασμοῦ λογίας καὶ προφορικῆς παραδόσεως. Ἐντεῦθεν τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης χαρακτηρίζει ἀδιάκοπος ἐπίδρασις γραφομένης καὶ λαλουμένης. Τὴν τοιαύτην δὲ ἱστορίαν τῆς ὁ σ. χαρακτηρίζει ὡς μοναδικὴν, ἀσύγκριτον πρὸς τὴν ἱστορίαν οἰασθήποτε ἄλλης γλώσσης, διότι οὐδεὶς λαὸς τοῦ κόσμου δύναται σήμερον νὰ ἀναχθῆ εἰς τὴν προγονικὴν του γλῶσσαν μεθ' ἧς εὐχρείας ὁ ἑλληνικὸς. Καὶ εἶναι ἄξιον ἐξάρσεως χαρακτηριστικὸν τὸ ὅτι καθ' ὅλην τὴν ἱστορίαν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν λογοτεχνίας, ὅσα στοιχεῖα τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ παρελαμβάνοντο ὑπὸ τῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ἐνεδύοντο τὸν γραμματικὸν τύπον τῆς παραδεδομένης γλώσσης, ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἡ ἔξ αὐτῆς ἀπουσία τῶν γνωστῶν νεοτετύκτων γλωσσικῶν τεράτων.

Ὁ σ. θέτει εἴτα τὸ ζήτημα τῆς ἀντιβολῆς τῆς δημοτικῆς καὶ τῆς καθαρῆσεως. Ἐξαιρουμένης τῆς γλώσσης τῆς λογοτεχνίας, ἡ ὁποία εἶνε ἀκόμη ρευστῆ, ἔφ' ὅσον διανύει ἔτι τὸ στάδιον τῶν ἀνησυχιῶν καὶ τῆς ζητήσεως τῆς ὀριστικῆς μορφῆς, οὐδὲ καὶ εἶναι δυνατόν νὰ προκαθορισθῆ ὁ χρόνος τῆς ὀριστικῆς τῆς ἀποτελέσεως, μόνη ἡ καθαρῆσασα—λέγει ὁ σ.—δύναται νὰ διεκδικήσῃ τὸν τίτλον τῆς ἐθνικῆς γλώσσης. Πρῶτον, διότι μόνη αὐτὴ, ἔξ ὅλων μάλιστα τῶν γλωσσῶν τοῦ κόσμου, κατώρθωσεν εἰς διάστημα ἑνὸς μόνον αἰῶνος ἐλευθέρου ἐθνικοῦ βίου νὰ ἐπιτελέσῃ τὸ τεράστιον ἔργον τῆς διὰ τοῦ γλωσσικοῦ τῆς θησαυροῦ ἀντικαταστάσεως μεγάλου ἀριθμοῦ ξένων λέξεων, παραληφθεισῶν ὑπὸ τοῦ ἔθνους ἐκ τῶν γλωσσῶν τῶν κατακτητῶν καὶ ἐπὶ αἰῶνας μακροῦς διατηρηθεισῶν. Ἐξακολουθοῦσα, δεύτερον, νὰ δημιουργῇ πλῆθος νέων λέξεων τῆ βοήθεια καὶ τῆς ἀρχαίας, ἐκ τῆς γλώσσης δὲ τοῦ λαοῦ παραλαμβάνουσα ἀπειρίαν στοιχείων, ἀπέκτησε θαυμαστὴν πλαστικότητα καὶ ἀπεριόριστον ἐκφράσεως εὐχέριαν, μόνη αὐτὴ κατορθώσασα νὰ παραμερίσῃ ἀρχαϊσμόν καὶ χυδαϊσμόν καὶ νὰ ἐπιβληθῆ. Τρίτον, πᾶν ὅ,τι πνευματικῶς ἀξιόλογον ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ τὸ ἔθνος ἡμῶν ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως ἔχει γραφῆ εἰς τὴν καθαρῆσαν, ἐπὶ πλέον δὲ τὰ στοιχεῖα αὐτῆς, συνδεδεγμένα ἀνεπιγνώστως τοὺς σημερινοὺς Ἕλληνας πρὸς τοὺς ἱστορικοὺς τῶν προγόνους, ἀπεδείχθησαν κερτημένα ἀκατάβλητον παιδευτικὴν δύναμιν.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἰσοτιμία τῆς δημοτικῆς πρὸς τὴν καθαρῆσαν κατὰ συνταγματικὴν ἀσυνδοσίαν ἐν τῇ ὅλῃ ἐκπαιδεύσει θὰ ἐδημιουργεῖ μεγίστην ἀναρχίαν, ἀκαταστασίαν καὶ σύγχυσιν, διότι θὰ ἀπέβαινεν ἀδιάφορον εἰς ποίαν γλῶσσαν θὰ συνετάσσοντο τὰ βιβλία καὶ τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα, ἔφ' ὅσον θὰ ἐπαφίετο εἰς τὴν ἰδιοτροπίαν ἐκάστου συγγραφέως, ἢ διδασκά-

λου ἢ νομοθέτου, ἢ δημοσίου λειτουργοῦ, νὰ γράφῃ κατ' ἀρέσκειαν εἰς οἰανδήποτε τῶν δύο γλωσσῶν. Θὰ εἰσήγετο εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μία ἀπειθάρχητος αὐθαιρεσία, ὡς ἀπωτέραν συνέπειαν τῆς ὁποίας θὰ ἐβλέπομεν μίαν ροπὴν πρὸς περιφρόνησιν τῆς καθαρουσύσης καὶ ὀριστικῆς ἐπικρατήσιν τῆς μήπως διαμορφωθείσης δημοτικῆς, ἐντελῶς ἀκαταλλήλου ὡς δογάνου τῆς ἐπιστήμης, διότι, ὡς ἔχει σήμερον, ἐν τῇ ρευστῇ καταστάσει τῆς στερουμένης σταθεροῦ γραμματικοῦ τύπου δὲν δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς ἐπιστημονικὴ καὶ ἐπίσημος γραφομένη γλῶσσα, ὡς ὀρθῶς διακριβώνει ὁ σ. Ἡ σημερινὴ δημοτικὴ εἶνε ἀκόμη ἀνίκανος νὰ δώσῃ Γραμματικὴν. Ἡ ἀπόπειρα τῆς συντάξεως Γραμματικῆς τῆς δημοτικῆς ὑπῆρξε, νομίζομεν, ἀτυχής· ἐν βλέμμα εἰς τὸν ὄγκον καὶ τὸ χάος τῆς ὑπερτετρακοσελίδου Γραμματικῆς τοῦ 1941 ἀρκεῖ νὰ πιστοποιήσῃ τὸ ἄκαιρον ἄγχος τῆς σπουδῆς, μεθ' ἧς ἐπεσπύσθη ἡ συντάξις τῆς. Τὴν Γραμματικὴν τῆς ἡ δημοτικῆς δύναται ν' ἀποκτήσῃ μόνον μετὰ τὴν ὀριστικὴν διαμόρφωσίν τῆς· διότι εἶνε γνωστὸν ὅτι ἡ γλῶσσα κίμενε τὴν Γραμματικὴν καὶ ὄχι ἡ Γραμματικὴ τὴν γλῶσσαν. Ἐνῶ ἡ καθαρουσύσα ἔχει ἀποτετελεσμένην τὴν μορφολογικὴν τῆς ἐμφάνισιν, εἶνε γλῶσσα πειθαρχημένη, εὐκαμptos, πλαστικὴ, πολὺτροπος καὶ εὐάρμοστος, ἐκφραστικωτάτη, καταλληλοτάτη εἰς οἵαςδήποτε ποικιλίας φραστικὴν σύνθεσιν καὶ πλοκὴν, ὀθεν καὶ ἀρμοδιωτάτη ὡς γλωσσικὸν ὄργανον τῆς ἐπιστήμης. Εἶνε ὅλως ἐπιπολαία ἡ τῶν ἀδιαλλάκτων δογματικῶν δημοτικιστῶν καταφορά κατὰ τῆς καθαρουσύσης καὶ ἡ συγκαταβατικὴ περιφρόνησις, μεθ' ἧς γράφουν περὶ τῆς «λογίας» γλώσσης ὡς «τεχνητῆς, ἀναχρονιστικῆς καὶ στασίμου». Ὁ γράφων θὰ τὴν ἐξακρίθιζεν «ἐντεχνον», ὡς χειριζομένην τὸν μέγιστον πλοῦτόν τῆς («ἡ ἑλληνικὴ διάλεκτος διαφερόντως ὀνομάτων πλουτεῖ», λέγει ὁ Φίλων) μετ' ἀπαραμίλλου εὐκινήσιας καὶ ἀπεργαζομένην ἐν τῇ καθαρότητι, τῇ εὐηχίᾳ καὶ τῇ ὀραιότητι τῆς σαφῆ καὶ ἀκριβολόγον ὀρθοέπειαν, ὁποίαν ἀπαιτεῖ ἡ ἐπιστημονικὴ δεοντολογία. Ἐχει, βεβαίως, τὴν ἐσωτερικὴν μουσικὴν τῆς ἡ δημοτικῆς τοῦ λογοτεχνικοῦ δημοτικισμοῦ, ἀλλ' «ῦφος», style, ἔχει μόνη ἡ ὀρθῶς γραφομένη καθαρουσύσα.

Δυστυχῶς ἀπὸ μακροῦ παρατηρεῖται θλιβερωτάτη παραφθορὰ τῆς καθαρουσύσης καὶ δὴ ὑπὸ ὀπαδῶν τῆς, ὀφειλομένην εἰς τὴν πολλὴν παρ' ἡμῖν ἀγραμματοσύνην. Συντελεῖται—συντελέσθη ἤδη—μία πραγματικὴ ἀποτεροτάωσις τῆς καθαρουσύσης εἰς τὸν τύπον, τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα, τοὺς νόμους, τὰ συγγράμματα λογίων καὶ πανεπιστημιακῶν ἀκόμη καθηγητῶν, ὡς ἀποδεικνύουσι τὰ ἑξῆς γράφιν παραδείγματος, ὀλίγα ἐκ πολλῶν τραγελαφικῶν χαλκεύματα ἐπισήμου, ἧς τὸ εἶπωμεν, «ἀνελληνισμοῦ» :

Τοῦτο θὰ ἔπρεπε νὰ προσεχθῇ ἰδιαιτέρως· ὅτι πρέπει νὰ προσεχθῇ εἶναι ἰὸ αἷτημα.· πρέπει νὰ προσεχθῇ ὁ διαφορισμὸς τῶν ἐπιχειρήσεων.— Εἰς ἀπὸ τοὺς κρατήρας ἐξακολουθεῖ νὰ ἐμέσση καπνὸν καὶ λάβαν.— Τὸν κυρετὸν προκαλοῦμενον ἀπὸ τὰ ἔξωθεν ἐπανεγκόμενα τραύματα.— Ὁ ἐν λόγῳ ὑπάλληλος δὲν εἶνε ἡλεγμένον ἐθνικῶν φρονιμάτων· εἰδησις ἐξηλεγμένη καὶ ἀκριβής· ἡλεγμένου ἰκονομικοῦ προγράμματος· ἐξηλεγμένα πληροφορία· ἐξηλεγμένη τοποθέτησις κεφαλαίου.— Ἐχομεν ἐντελεῖται, ἐντελελαμεν.— Ὅλοι οἱ διάλογοι καταναλώνονται εἰς... καταναλώνουν τόσα κυβικά.— Τὸ ἄλογο πού καταγάγει λαμπρὰς νίκας.— Ὁ ἀνακριτὴς θὰ προβῆ εἰς τὰς ἐνδεικνυόμενας ἐνεργείας κατάσχων τὸ ἀνευρεθὲν ποσόν· τοὺς συλλαμβάνουν, τοὺς κατάσχων τὰ δίκτυα ποσότητος... πού κατάσχονται.— Οἱ ἐνοικιασταὶ δὲν ἐξώγονται.— Ἐπιστρέφει εἰς τὴν οἰκίαν του, ἐπιδράμι εἰς τὸ ὀσφυλάκιον καὶ τρώγει.—

Διὰ τὰς ἀρετάς του αὐτὰς τὸ περιοδικὸν τοῦτο δύναται νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς χεῖρας παντὸς ἐκπαιδευτικοῦ.— Καὶ μετὰ ἀνεχώρησε· μετὰ θὰ μελετήσωμεν τὰ βιβλία· καὶ μετὰ συνεζητεῖτο ἡ ὑπόθεσις.— Βάσις τῆς κειμένης νομοθεσίας· βάσις τῶν νεωτέρων ἐρευνῶν· βάσις τῶν ἀνωτέρω σκέψεων.— Καὶ βασικὴ ἀντίθεσις, βατικὸν οφάλμα, προκαλεῖ βασικὰς ἐπιφυλάξεις κλ.— Τῶν μελλοντικῶν ἐξελίξεων, ἡ μελλοντικὴ πολιτικὴ ἔρευνα τῶν μελλοντικῶν κατευθύνσεων κλ.— Ἡ χρῆσις τοῦ ἐλάχιστος ἀντὶ τοῦ ὀλίγιστος εἶναι γενικὴ· ἐπὶ ἐλάχιστος ἐβδομάδας, ἐλάχιστοι ἦσαν οἱ ὑποψήφιοι, ἐλάχιστος τῶν συνεδριάσεων παρηκολούθησαν κλ.— Συνιστᾶται εἰς τὸ κοινόν, ὅπως, ὅταν πρόκειται νὰ ἀγοράσῃ ὕδωρ, νὰ ζητῇ ἀπὸ τὸν πωλητὴν...— Ἀφθονία ὕστερον πρόρων: ... ὁπόθεν ἐρρήφθη εἰς τὴν θάλασσαν ἀνασουργεῖσα ὑπὸ τῶν ἁλιέων καὶ μεταφερθεῖσα... (=πρῶτον ἀνεσῶρηθι καὶ ἔπειτα ἐρρήφθη εἰς τὴν θάλασσαν)· μετὰ τριήμερον ἀπέθανε κηδευθεις (=πρῶτον ἐκηδεύθη καὶ ἔπειτα ἀπέθανε)· ὁ... ἐγεννήθη ἐν... διακούσας ἐν τῇ γενετείρῳ του τὰ ἐγκύκλια (=πρῶτον διήκουσε . καὶ ἔπειτα ἐγεννήθη!) κλ.— Κοινόταται εἶναι καὶ αἱ ὀνομαστικαὶ ἀπόλυτοι· καταλαμβάνοντες τὴν πόλιν, τὰ ἄλλα μικρὰ κράτη θὰ ἦσαν λεία εὐκολωτάτη· ὁμιλοῦντες περὶ ἠθικῆς δὲν ἔπεται ὅτι... ὑποκύντουσα ὅμως, ἐρωτᾶται ἀν· τὰ καθήκοντά μου ἐκπληρῶν παρουσιάσθη ἡ περίπτωσις... ὑποκύντουσα ὅμως οὕτω (ἡ Ἑλλάς), ἐρωτᾶται ἀν...— Τί δὲ λέγουν τὰ· οὔτε πρὸ οὔτε μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν· πρὸ καὶ μετὰ τὰς δημοπρασίας· πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πράξεων· πρὸ καὶ μετὰ τὴν τελετὴν· μετὰ συνάδουσε τὴν μητέρα του· ἡ κυβέρνησις μετὰ ἤρξισε νὰ λαμβάνῃ μέτρα, κλ.— Καὶ ἐκείνος ὁ ἀηδέστατος μεχρτισμός· μέχρι τὸς 6 τὸ πρῶτ, μέχρι τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ, μέχρι τὴν ὄχθη, ἀπὸ τὸν μεγαλεῖτερον μέχρι τὸν μικρότερον, μέχρι τὸ βράδυ...— Καὶ τὸ συχνότατον· παρακαλοῦμεν ὅπως θελήσητε καὶ δημοσιεύσητε· ὅπως εὐαρεστηθῆτε καὶ διατάξητε· ὅπως μεριμνήση καὶ μεταφερθοῦν εἰς Ἑλλάδα...— Τί δὲ νὰ λεχθῇ καὶ περὶ τοῦ μονιμίου εἰς τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα, τοὺς νόμους, τὰ διατάγματα, τὰς γνωμοδοτήσεις, ὡς ἀνω· ἐπὶ τῶν ὡς ἀνω διοριζομένων, τὸ ὡς ἀνω γραφεῖον κλ. κλ.— Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ἀνήκει καὶ ἡ ἐξ ἴσου ἀγράμματος χρῆσις τοῦ τοιοῦτος· κατὰ πληροφορίας ἑλληνικῶν πηγῶν, ὡς καὶ τῶν συμμαχικῶν τοιοῦτων· δὲν πρόκειται περὶ βρετανικῶν ἐπικρίσεων, ἀλλὰ περὶ κρυπτοκομμουνιστικῶν τοιοῦτων· συνεζητήθησαν διάφορα ζητήματα καὶ ἰδιαίτερος τὰ οικονομικὰ τοιαῦτα· τὸ Τυπικὸν πού ἀκολουθεῖ ἡ Ἐκκλησία ΚΠόλεως καὶ ἡ τοιαύτη τῆς Ἑλλάδος (!).— Ἄλλ' ἵνα μὴ ὁ μέγας κατάλογος τῶν βαρβαρισμῶν εἰς μεῖζον μῆκος ἐκβῆ, ἃς περιορισθῇ διὰ τῶν ἀκολούθων ἀμμητῶν—ὄχι σπανίων—· ἀνέσχυντα, παραπέοντες, περίπτυστον (ἀντὶ περίπυστον), αἰνέσιμος διατριβή, δημοκρατίαν εὐρέων βάσεων· ἡ στιγμή τῶν βαρέων ὕβρεων, ἠναπαύετο, τῶν καταστραφέντων χωρῶν, οὐχ' ἅπαξ (τὸ οὐχ' μὲ ἀπόστροφον), ἐξαγάγων συμπεράσματα, ὁ σχετικισμὸς τῶν δύο ἀνδρῶν (ἢθελε νὰ γράψῃ συσχετισμός), αἱ τρίχαι, αἱ πλάκαι αὐται, ἀπὸ ἀνέκαθεν, ἀθλιέστατα (ἐνῶ τὸ θετικὸν εἶνε ἀθλιος), καὶ εἰς μαργαρίτης ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ νέου σχεδίου Συντάγματος (!)· «αἱ πρόσθετοι ἀμοιβαὶ οὐδέποτε δύνανται νὰ εἶναι μεῖζοναι τοῦ διπλασίου».— Πρόσθεσις καὶ τὸ εὐρέως κοινολεγόμενον· γύρω ἀπὸ τὴν σοβοῦσαν κυβερνητικὴν κρίσιν... κτλ. κτλ.

Ἐκβαρβαροῦται ἡ ὥραία ἑλληνικὴ καθαρεύουσα.

Εἰς τὴν δευτέραν του πραγματείας, ἀποτελέσασαν τὸ θέμα τοῦ ἐπισήμου ἐναρκτηρίου μαθήματός του, ὁ σ. ἀνασκοπεῖ τὴν πορείαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ὡς φορέως τοῦ ραγδαίως ἐξαπλωθέντος πολιτισμοῦ οὐ μόνον ἀνὰ τὰς ὀλονέν ἰδρυόμενας ἑλληνικὰς ἀποικίας καὶ πρὸ τοῦ μεγ. Ἀλεξάνδρου καὶ μετ' αὐτὸν κατὰ τὴν ἐν Ἀσίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ ἐπικράτησιν τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ῥωμαϊκὴν ἔτι κυριαρχίαν τόσον, ὥστε νὰ ἀποβῇ αὐτόχρονα οἰκουμένικόν ἐξανθρωπιστικόν καὶ

ἐκπολιτιστικὸν ὄργανον. Ἔτι μείζονα, κυριολεκτικῶς τεραστία, σημασία διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ προσλαμβάνει ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπὸ τῆς ἐμφάνσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ πρὸς τοὺς ἄραβας, τοὺς ἀρμενίους καὶ αὐτοὺς τοὺς βουλγάρους διπλωματικὴ ἀλληλογραφία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους διεξήγετο ἑλληνιστὶ ἀμφοτέρωθεν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν ἡ χρῆσις τῆς ἑλληνικῆς ὡς διπλωματικῆς γλώσσης συνεχίσθη καὶ παρὰ τοῖς μωαμεθανοῖς, ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως ἐξετόπισεν ὀλοσχερῶς τὴν λατινικὴν, τὸ ἑλληνικὸν δὲ λεξιλόγιον ἰδίως διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ὀρολογίαν, κατέστη ἔκτοτε ὄργανικὴ ἀνάγκη τῆς διεθνοῦς Φιλοσοφίας, Ἐπιστήμης καὶ Τέχνης. Οὕτω ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπέβη ἀνθρωποποιοῦς δύναμις, ὁρθῶς δὲ λέγει ὁ σ. ὅτι, καταστάσα «βίασις τῆς ἀνθρωπιστικῆς μορφώσεως τῶν πεπολιτισμένων λαῶν» ἤσκησε τὴν ἐκπολιτιστικὴν δυνάμιν τῆς καὶ ἐπὶ τῶν ἀναστάντων ἐκ τῆς δουλείας φυσικῶν τῆς φορέων καὶ ἐχάρισεν ἅπαξ ἔτι εἰς τὸ ἔθνος ἡμῶν ἀπεριόριστον εὐχέριαν, εὐγένειαν καὶ χάριν ἐκφράσεως.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ

Λεξικὸν τῶν ἑλλήνων Πατέρων. Ἦδη περὶ τὰ τέλη τοῦ λήξαντος αἰῶνος, καὶ δὴ εἰκοσαετίαν πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου, ἐκ πρωτοβουλίας τοῦ Δρος H. B. Swete εἶχεν ἀναληφθῆ ἔν Ὁξφόρδῃ ἡ σύνταξις Λεξικοῦ τῶν ἑλλήνων Πατέρων (Lexicon of Patristic Greek), ἧτοι ἀποθησαύρισις τοῦ εἰδικοῦ λεξιλογίου τῶν συγγραμμάτων των, ἀθησαυρίστου παρὰ Liddell and Scott καὶ τοῖς ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ συντεταγμένοις Λεξικοῖς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Τὸ ἔργον τοῦ H. B. Swete ἐσυνέχισε κατόπιν ὁ Dr. Darwell Stone, ὅστις μετὰ πολλῶν καὶ ἄλλων συνεργατῶν εἶχε συλλέξει πολὺ λεξικὸν ὕλικὸν μέχρι τοῦ θανάτου του (1941), διεδέχθη δ' αὐτὸν εἰς τὸ ἔργον ὁ Canon Herbert Moore. Καὶ δὲν εἶχε μὲν ἐξ ἀρχῆς καθορισθῆ ὁ χαρακτὴρ καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ Λεξικοῦ, ἀλλὰ τὸ ἐν τῷ μεταξὺ συλλεγὲν λεξιλόγιον ἠδυνήθη νὰ χρησιμοποιήσῃ ὁ Dr G. L. Prestige εἰς τὰ ἔργα του «God in Patristic Thought» καὶ «Fathers and Heretics», ὡς καὶ εἰς δελτία προσωρισμένα διὰ τὸ Λεξικὸν καὶ εἰς ἄρθρα περὶ τινῶν ἐκ τῶν σημαντικωτέρων θεολογικῶν λέξεων ἢ ὄρων.

Τὸ ἔργον κατόπιν ἀνεδέχθη ὁ Dr F. L. Cross ἀπὸ τοῦ 1941 μέχρι τοῦ 1948, ὅποτε προσπάθεια κατεβλήθη πρὸς ἀκριβέστερον καθορισμὸν τοῦ ὅλου ἐγχειρήματος, ὅταν δ' ἔπειτα ἀνέλαβε τὴν ὅλην ἡγεσίαν αὐτοῦ ὁ Dr R. H. Lightfoot, βοηθούμενος καὶ ὑπὸ πολλῶν συνδρομητῶν συνεκρότησεν ὀριστικὸν σῶμα βοηθῶν, εἰς τοὺς ὁποίους περιέλαβε καὶ τὸν μετὰ τὸ 1948 συνεχίσαντα ἐπὶ τινα χρόνον τὸ ἔργον αἰδεσ. G. W. H. Lampe τοῦ Κυλλεγγίου τοῦ ἁγ. Ἰωάννου. Ἡ ἔργασία ἤδη διεξάγεται ἐντεταμένῃ καὶ συστηματικῇ, ἐλπίζεται δὲ ὅτι τὸ ὅλον Λεξικὸν θὰ ἀρχίσῃ ἐκδιδόμενον περὶ τὸ τέλος τοῦ 1953.

Αἱ πληροφοροίαι καθορίζουσι διπλοῦν τὸν σκοπὸν τοῦ ἐν λόγῳ Λεξικοῦ. Πρῶτον, τοῦτο θὰ ἀποτελέσῃ παράρτημα τοῦ Λεξικοῦ τῶν Liddell and Scott, θὰ χρησιμοποιήτῃ δ' ὡς σύνηθες Λεξικὸν ὑπὸ τῶν φιλολόγων καὶ τῶν καθ' ὅλου μελετητῶν τῶν ἔργων τῶν μεταξὺ τῆς Κ. Δ. καὶ τοῦ 800 μ.Χ. ἑλλήνων χριστιανῶν συγγραφέων. Ἐν αὐτῷ θὰ εἶνε ἀποτεθησαυρισμένα ἅσα αἰ παρ' αὐτοῖς μὲν ἀπαντῶσαι λέξεις, ἐλλείπουσι δὲ ἢ πενιχρῶς μνημονεύονται παρὰ Liddell and Scott. Δεύτερον, τὸ καὶ κυριώτερον, τὸ Λεξικὸν θὰ ἀποτελέσῃ πολυτιμώτατον βοήθημα διὰ τοὺς θεολόγους, διότι λέξεις τοῦ πατερικοῦ λεξιλογίου, αἵτινες κέκτηνται εἰδικὴν θεολογικὴν

σημασίαν, θὰ ἀναπτύσσονται καθ' ὅλον τὸ πλάτος τῆς ἐννοίας των μετὰ σημειώσεως τῶν ἐν' οἷς ἀπαντῶσι σημαντικωτέρων χωρίων. Οὕτω διὰ μακρῶν ἀναλύονται π.χ. λέξεις χρησιμοποιοῦνται κατὰ τὰς ἀρειανικὰς ἔριδας οἷαι αἱ ἀγέννητος, ὁμοούσιος, οὐσία, ἢ κατὰ τὴν χριστολογία τῶν ε' αἰ. ὡς ἔνωσις, συνάρθεια, Θεοτόκος. Εἰδικῶς ἀναπτύσσονται λέξεις καὶ ὄροι ἀναφερόμενοι εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοργανώσιν καὶ τὴν λειτουργίαν. Ἰδιαιτέρα προσοχὴ καταβάλλεται εἰς τὴν διασάφησιν τοῦ πνευματικοῦ καὶ μυστικοῦ περιεχομένου λέξεων ὁποῖαι, φέρ' εἰπεῖν, εὐχὴ, θεωρεῖα κ.λ.π. Ἐπίσης ἐνδιαφέρον προκαλοῦν ἐρμηνευτικὰ ἄλλων λέξεων ἄρθρα βοηθοῦντα τὴν καθ' ὅλου ἐξηγητικὴν κ.λ.

Εἶνε προφανὴς ἡ μεγάλη φιλολογικὴ καὶ θεολογικὴ σημασία τοῦ ἀναληφθέντος ἔργου, μέλλοντος νὰ πληρώσῃ οὐσιωδέστατον κενὸν ἐν τῇ καθ' ὅλην ἑλληνικὴν λεξικογραφίᾳ. Ἐκ παραλλήλου ἀνάλογον —εἰδικώτερον— Λεξικὸν ἐκδίδεται ἤδη κατὰ τεύχη, τὸ Lexicon Athanasianum τοῦ Guldo Müller. Ὁ γράφων πολλάκις κατὰ τὰς μετὰ συναδέλφων φιλολόγων ἀναστοφὰς διευτύπωσε τὴν ἀπορίαν πῶς οἱ παρ' ἡμῖν φιλόλογοι ἀφήκων ἐντελῶς ἀνεκμετάλλετον τὸν λεξικὸν πατρολογικὸν πλοῦτον, ὅστις, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν ἑλλήνων θεολόγων λεξικῶς ἀποθησαυριζόμενος καὶ ἐννοιολογικῶς ἐξεταζόμενος καὶ πλουτιζόμενος, θὰ ἐπλήρου τὸ τόσον διὰ τε τὴν φιλολογίαν καὶ τὴν θεολογίαν αἰσθητὸν ἑλληνικὸν λεξικολογικὸν κενόν, τὸ ὁποῖον βλέπομεν τώρα πληρούμενον ὑπὸ ξένων, καὶ μάλιστα ἐν ἐρημίᾳ ἑλλήνων συνεργατῶν. Τῆς συντάξεως τοῦ Λεξικοῦ τούτου πρό τινας χρόνους κληθεὶς εἰς Ὁξφόρδην μετέχει καὶ ὁ ρώσος λόγιος μελετητῆς τῆς πατερικῆς φιλολογίας ἱερομόναχος τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὁρει μονῆς τοῦ ἁγ. Παντελεήμονος Πανοσιώτ. Βασίλειος Κριβοσιέν. Ἐχω τὴν γνώμην ὅτι ἢ εἰς ἔργον τόσον θεμελιώδους σημασίας συνεργασία ἑλλήνων εἰδικῶν θὰ ἔπρεπεν ἀπαραιτήτως νὰ ἐπιδιωχθῇ.

Πάτριος εἶναι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος γλωσσικὸς πατερικὸς θησαυρὸς.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΝΑ

Κ. Σπετσιέρη, Τὰ εἶδη τῆς γνώσεως. Θεσσαλονίκη 1949 (σελ. VIII +206):

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος περισπουδάστου φιλοσοφικοῦ ἔργου, πτυχιούχος τῆς Θεολογίας καὶ τῆς φιλοσοφίας, διδάκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου, ἤδη δ' ἔκτακτος καθηγητῆς τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Θεσσαλονίκης, εἶναι εὐρέως ἀνὰ τὸν ἐπιστημονικὸν ἡμῶν κόσμον γνωστὸς ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε δημοσιευθέντων ἑλληνιστῶν καὶ γερμανιστῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων, μετὰ τῶν ὁποίων διακρίνονται τὰ ἑξῆς. *Das Formproblem in der Naturphilosophie* (1938). Ἡ ψυχοσύνθεσις τοῦ ἀνθρώπου (1940) καὶ *Φιλοσοφία τῆς κοινωνίας* καὶ τὸ πολιτισμοῦ (1946). Τὸ μετὰ χεῖρας ἔργον αὐτοῦ ἐπιγράφεται μὲν «Τὰ εἶδη τῆς γνώσεως», εἶναι δὲ κατ' οὐσίαν «Γνωσιολογία». Κυρίως ὁμως ὁ συγγραφεὺς ἀσχολεῖται ἐνταῦθα περὶ τὸ συνήθως παραμελούμενον ἐν τῇ γνωσιολογικῇ ἐρευνῇ πρόβλημα «κατὰ πόσον ἢ γνῶσις εἶναι φαινόμενον μονοειδὲς ἢ ἔχει πλείονας μορφάς». Τὸ ὅλον ἔργον διαιρεῖται εἰς πέντε μέρη, ὧν ἐν μὲν τῷ α' ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται τὸ θέμα «ἢ ἄσυμφωνία περὶ τὴν ἐννοιαν τῆς γνώσεως» (σελ. 1-47), ἐν δὲ τῷ β' ἀναπτύσσει «τὸ πλῆρες περιεχόμενον τῆς ἐννοίας τῆς γνώσεως» (σ. 78-77), ἐν τῷ γ' ἐξετάζει «τὰ

εἶδη τῆς γνώσεως» (σ. 78-126), ἐν τῷ δ' ὁ λόγος εἶναι «περὶ τοῦ κύρους καὶ τῆς ἀληθείας ἐν ἑκάστῳ εἶδει γνώσεως» (σ. 127-165) καὶ ἐν τῷ ε' ἀνακρίνονται «αἱ σχέσεις καὶ τὰ ὄρια τῶν εἰδῶν τῆς γνώσεως» (σ. 166-198). Ἐν τῷ τέλει διατυπῶνται τὸ συμπέρασμα τῆς ὅλης μελέτης (194-201), μεθ' ὃ παρατίθεται πλουσία βιβλιογραφία (202-206). Ἡ διαπραγματεύσεως τοῦ θεμελιώδους τούτου προβλήματος τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ παρόντι ἔργῳ προϋποθέτει εὐρείαν γνῶσιν τῆς ὑπαρχούσης πλουσιωτάτης φιλοσοφικῆς γραμματείας καὶ διεξάγεται μετὰ πάσης ἐμβριθείας καὶ δεξυτήτος, ἅμα δὲ καὶ νηφαλιότητος κρίσεως, ἔν συνδυασμῷ μετὰ ἀδρότητος καὶ σαφηνείας ἐκφράσεως, συνδυασμῷ τὸν ὅποιον δὲν συναντᾷ τις συνήθως ἐν φιλοσοφικοῖς ἔργοις. Ἐὰν δὲ ἡ φιλοσοφικὴ μόρφωσις ἀπετέλεσε πάντοτε ἀνεκτίμητον καὶ σχεδὸν ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν ἀριτίας θεολογικῆς καταρτίσεως (πρβ. Ἐλληνας πατέρας), ὅμως ἐν τῷ προσώπῳ καὶ τῷ ἔργῳ τοῦ κ. Σπυριδίου ἔχομεν ἐν ἐπὶ πλέον ἑλληνικὸν παραδειγμα (μεταξὺ τοσούτων ἄλλων) περὶ τῆς πολυτίμου συμβολῆς τῆς θεολογικῆς μορφώσεως εἰς τὴν ἀριωτέραν φιλοσοφικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν ἐν γένει συγκρότησιν. Καὶ τοῦτο ὑπενθυμίζει τὸ παράδειγμα τοῦ ἐπιφανοῦς Ἑλβετοῦ ἱστορικοῦ Jakob Burckhard ἀνομολογοῦντος, ὅτι αἱ θεολογικαὶ παραδόσεις, τὰς ὁποίας ἐπὶ τέσσαρα ἐξάμηνα παρηκολούθησεν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Basel δὲν ἀπέβησαν ἐπὶ ματαίῳ διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ μόρφωσιν.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Σπυρ. Μ. Καλλιῶφα, Ψυχολογία τοῦ βάρθους. Κάρολος Γιούγκ, Σιγισμ. Φρόντ, Ἄλφρ. Ἄντλερ. Ἐν Ἀθήναις 1940 (σελ. 233).

Τοῦ αὐτοῦ, Τὸ περὶ ψυχῆς πρόβλημα. Ἐκδόσις β' ἠδὲξημένη (Βιβλιοθήκη Ἀποστ. Διακονίας) Ἐν Ἀθήναις 1951 (σελ. 96).

Ὁ συγγραφεὺς τῶν μετὰ χεῖρας δύο σπουδαίων ψυχολογικῶν ἔργων καθηγητῆς τῆς παιδαγωγικῆς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν εἶναι, λόγῳ τῶν ἐνασχολήσεων καὶ τῶν δημοσιευμάτων καὶ τῶν ἐναντίον τοῦ ὕλισμου ἀγῶνων αὐτοῦ, εὐρύτατα γνωστὸς οὐ μόνον εἰς τοὺς φιλοσοφικοὺς καὶ παιδαγωγικοὺς, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον εἰς τοὺς ἐπιστημονικοὺς κύκλους τῆς πατρίδος ἡμῶν, οὐχὶ δὲ ὀλιγώτερον καὶ εἰς τοὺς θεολογικοὺς ἡμῶν κύκλους καὶ διὰ εἰς τοὺς τελευταίους τούτους, ἰδίᾳ ἔνεκα τοῦ ζωηροτέρου αὐτοῦ θρησκευτικοῦ διαφέροντος καὶ τῆς πολυτίμου αὐτοῦ συμβολῆς εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῆς χριστιανικῆς καὶ τῆς πνευματοκρατικῆς ἐν γένει ἰδεολογίας. Ἐν τῷ πρώτῳ τῶν ἀνωτέρω μνημονευομένων μελετῶν αὐτοῦ ὁ σ. ἀσχολεῖται περὶ τὴν καὶ ἀπὸ πρακτικῆς θεολογικῆς ἐποψέως ἀκρῶς ἐνδιαφερόουσαν *Ψυχολογίαν τοῦ βάρθους*, ὡς αὕτη ἀντιπροσωπεύεται ὑπὸ τῶν ρηξικελεύθων ψυχιάτρων Jung, Freud καὶ Adler. Ἐν τῇ προτασομένη «εἰσαγωγῇ» (σ. 9-17) ὁμιλεῖ περὶ τῆς προϊστορίας τῆς ψυχολογίας τοῦ βάρθους, περὶ τῶν κυριωτέρων ἐκπροσώπων αὐτῆς καὶ περὶ τῶν ἀρμοδιωτέρων πρὸς ἐνασχόλησιν μετὰ τὴν ἐπιστήμην ταύτην. Εἶτα ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἐξετάσεως τῆς ἀναλυτικῆς ψυχολογίας τοῦ Jung, ἣν θεωρεῖ ὡς τὴν ἐπιστημονικῶς ὀρθοτέραν καὶ ἀριωτέραν, ἂν καὶ κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ προηγηθῆ ἡ ἔχουσα τὴν χρονικὴν προτεραιότητα διδασκαλία τοῦ Freud, ἄνευ τῆς γνώσεως τῆς ὁποίας δυσχεραίνεται ἡ κατανόησις τῆς θεωρίας τοῦ Jung. Εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Jung, τὴν ὁποίαν ἤδη πρὸ 15 ἐτῶν εἶχεν εὐρύτερον γνωστοποιήσει ἐν τῇ χώρᾳ ἡμῶν ὁ κ. Καλλ. ἐν τῷ ἀξιολόγῳ ἔργῳ του «Χαρακτῆρες ἡ ψυχο-

λογικοὶ τύποι» (1936), ἀφιερῶνται ἐνταῦθα 133 ὄλαι σελίδες, ἐνθα ἀναπτύσσεται αὕτη μεθ' ἱκανῆς σαφηνείας καὶ εἶτα ἀναδεικνύεται ἡ ἠθικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ καὶ ἐν γένει ἡ πρακτικὴ σπουδαιότης αὐτῆς (σελ. 18—150). Ἐπακολουθεῖ ἡ ἀνάπτυξις τῆς ψυχανάλυσεως τοῦ Freud καὶ ὁ ἐμπεριστατωμένος ἔλεγχος αὐτῆς (151—204). Τέλος παρέχεται σαφῆς εἰκὼν τῆς ἀτομικῆς ψυχολογίας τοῦ Adler ἐν συναφείᾳ καὶ συγκρίσει πρὸς τὰς δύο προηγουμένας θεωρίας (σ. 205—216). Σημειωτέον δ' ὅτι καλαιότερον καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ πραγματείᾳ αὐτοῦ δημοσιευθεῖσα ἐν τοῖς «Ἐκπαιδευτικοῖς Χρονικοῖς» (1936, τεῦχος 40) εἶχεν ὁ κ. Καλ. ἀσχοληθῆ περὶ τὴν ἀντιπαραβολὴν τῶν τριῶν τούτων θεωριῶν. Διὰ τοῦ μετὰ χεῖρας μελετήματος αὐτοῦ περὶ τῆς ψυχολογίας τοῦ βάρθους παρέχει ὁ κ. Καλ. πολύτιμον βοήθημα ὄχι μόνον εἰς τοὺς παιδαγωγοὺς καὶ τοὺς νομικοὺς καὶ τοὺς θεολόγους, ἰδίᾳ δὲ τοὺς ἐξομολογητὰς καὶ κατηχητὰς, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντα ἀνεπτυγμένον χριστιανὸν ἐπιθυμοῦντα νὰ προαχθῆ ἐν τῇ πνευματικῇ ζωῇ καὶ ἰδιαίτατα εἰς τοὺς χριστιανούς νεύς, ὅσον καὶ ἂν διαφωνῶσιν οὗτοι πρὸς πολλὰ σημεῖα τῆς θεωρίας τοῦ Jung. Ἄλλο εἶναι τὸ ζήτημα περὶ τῆς συμβολῆς τῆς Ἁγ. Γραφῆς καὶ τῆς ἀσκητικῆς γραμματείας καὶ τῆς πείρας τῶν πνευματικῶν πατέρων καὶ τῆς συνεργασίας αὐτῶν μετὰ τῶν ψυχιάτρων εἰς τὴν δημιουργίαν μιᾶς ὀρθοτέρας ψυχολογίας τοῦ βάρθους, ὡς καὶ ὀρθοτέρας ψυχοθεραπευτικῆς. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἄς ἐπιτραπῆ ἡμῖν νὰ συμπληρώσωμεν τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Καλ. λεγόμενα περὶ τῶν προδρόμων τῆς ψυχολογίας τοῦ βάρθους καὶ νὰ τονίσωμεν, ὅτι ὁ μεγαλύτερος ψυχαναλυτὴς ὑπέρξε καθ' ἡμᾶς ὁ Ἱ. Χριστὸς καὶ μετ' αὐτὸν ἔρχονται ὡς πρόδρομοι τῆς ψυχολογίας τοῦ βάρθους οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς τῆς Κ. Διαθήκης καὶ τινες τῶν τῆς Π. Δ. καὶ δὴ καὶ οἱ ἀσκητικοὶ συγγραφεῖς,

Οὐχὶ ὀλιγοτέρας σπουδαιότητος εἶναι διὰ τὸν θεολόγον καὶ πάντα ἐπιστήμονα καὶ μεμορφωμένον ἄνθρωπον τὸ δεύτερον τῶν ἀνωτέρω ἀναγραφομένων μελετημάτων τοῦ κ. Καλ., ἐνθα ἐξετάζεται μετὰ πάσης ἐμβριθείας τὸ πρόβλημα περὶ ψυχῆς, τῆς ὁποίας ἀποδεικνύεται διὰ συγκεχρονισμένων ἐπιχειρημάτων ἡ πνευματικότης καὶ ἀναπτύσσονται ὑπὸ τὸ φῶς τῶν νεωτάτων ἐπιστημονικῶν δεδομένων αἱ περὶ τῆς ἀθανασίας αὐτῆς ἐνδείξεις καὶ ἐν τέλει γίνεται λόγος περὶ νευρώσεως ἐν γένει. Ἡ ὑπὸ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας ἔκδοσις τοῦ μελετήματος τούτου προσθέτει μίαν ὑπηρεσίαν αὐτῆς πρὸς τὰ ὄργανα τῆς Ἐκκλησίας καὶ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν καθόλου κοινωνίαν

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Emil Brunner Die christliche Lehre von der Schöpfung und Erlösung. Dogmatik Band II. Zwingli Verlag. Zürich 1950 (σελ. VIII + 454).

Περὶ τοῦ Ι τόμου τῆς μνημειώδους Δογματικῆς τοῦ ἐπιφανοῦς τῆς Ζυρίχης διαμαρτυρομένου συστηματικοῦ θεολόγου ἐποιησάμεθα λόγον ἐν τῷ τεύχει 1 τοῦ ΚΑ' τόμου (1950) τῆς «Θεολογίας» σελ. 132—3). Ἐν δὲ τῷ ἐκ 12 κεφαλαίων μετὰ χεῖρας ΙΙ τόμῳ τοῦ ἔργου τούτου ἐξετάζεται ἡ περὶ δημιουργίας χριστιανικὴ διδασκαλία καὶ ἡ σωτηριολογία. Καὶ δὴ ἐν μὲν τῷ α' κεφαλαίῳ ὁ λόγος εἶναι περὶ δημιουργίας (σελ. 1—44) ἐν γένει, ἐπισυναπτομένων καὶ τριῶν παρατηρημάτων περὶ τῆς ἱστορίας τῆς διδασκαλίας ταύτης (σ. 45—46), περὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὴν περὶ ἐξελίξεως θεωρίαν (47—

49) καὶ περὶ τῆς διδασκαλίας περὶ *analogia entis* (50—52). Ἐν δὲ τῷ β' κεφ. ἀναπτύσσεται ἡ θεμελιώδους σημασίας χριστιανικὴ διδασκαλία περὶ ἀνθρώπου (σ. 53—89), ἐπισυναπτομένων δύο παραρτημάτων, ἐνὸς περὶ τῆς διδασκαλίας περὶ τῆς εἰκόνης τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ (σ. 90—92) καὶ ἑτέρου περὶ τῆς σχέσεως τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας πρὸς τὴν σχετικὴν διδασκαλίαν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν (93—100). Ἐν τῷ γ' κεφ. ἐξετάζεται ἡ περὶ ἁμαρτίας χριστιανικὴ διδασκαλία (σ. 101—130), ἐπισυναπτομένου παραρτήματος περὶ τῆς ἱστορίας τῆς διδασκαλίας ταύτης (131—134). Ἐν τῷ δ' κεφ. ἀναπτύσσονται τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἁμαρτίας (σ. 135—152). Ἐν τῷ ε' κεφ. ἐκτίθεται ἡ ἀγγελολογία (σ. 153—151) καὶ ἐν τῷ ς' ἡ περὶ προνοίας, συντηρήσεως καὶ διακυβερνήσεως τοῦ κόσμου χριστιανικὴ διδασκαλία (σ. 172—230) μετὰ παραρτήματος περὶ τοῦ θαύματος (221—226). Ἐν τῷ ζ' κεφ. ἐξετάζεται ἡ σχέση μετὰ τὴν ἱστορίαν καὶ ἱερᾶς ἱστορίας (σ. 227—246) μετὰ παραρτήματος περὶ τῆς τυπολογικῆς ἐξηγήσεως τῆς Παλ. Διαθήκης (247—250), ἐν τῷ η' γίνεται λόγος περὶ τοῦ νόμου τῆς Π. Δ. (σ. 251—271) καὶ ἐν τῷ θ' περὶ τοῦ πληρώματος τοῦ χρόνου (σ. 272—280). Ἐν τῷ ι' κεφ. θεμελιούται ἡ πίστις εἰς τὸν Χριστὸν (σ. 280—302), προστιθεμένου ἐνὸς παραρτήματος περὶ τῆς ἰσχυρολογικῆς ἀντιλήψεως τοῦ Ἰ. Χριστοῦ (303—310), καὶ ἑτέρου περὶ ἀποσκορακίσεως παντὸς μυθολογικοῦ στοιχείου ἀπὸ τοῦ κηρύγματος τῆς Κ. Διαθήκης (σ. 311—316). Ἐν τῷ ια' κεφ. ἀναπτύσσεται τὸ σωτηριῶδες ἐν τῷ Ἰ. Χριστῷ ἔργον τοῦ Θεοῦ (σ. 316—363) μεθ' ἐνὸς παραρτήματος περὶ τῆς διδασκαλίας περὶ τῶν ἀξιωματίων τοῦ Χριστοῦ (364—370) καὶ ἑτέρου περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς χριστολογικῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς (371—374). Τέλος ἐν τῷ ιβ' κεφ. γίνεται μακρὸς λόγος περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰ. Χριστοῦ καὶ τῶν δύο ἐν αὐτῷ φύσεων (σ. 375—450). Ἐπακολουθεῖ πίναξ τῶν βιβλικῶν χωρίων καὶ κατάλογος ὀνομάτων προσώπων (451—455).

Ὁ συγγραφεὺς ὁρμώμενος ἐκ τῆς πεποιθήσεως, ὅτι μετὰ τῆς πιστευσῆς καὶ τῆς κριτικῆς σκέψεως οὐδεμία ὑφίσταται ἀντίθεσις, προσπαθεῖ νὰ συγχρονίσῃ τὴν χριστιανικὴν δογματικὴν διδασκαλίαν πρὸς τὰ δεδομένα καὶ πρὸς αὐτὰς ἔτι τὰς θεωρίας τῶν τε φυσικῶν καὶ τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ ἐκθεσις τῶν πραγμάτων εἶναι μεθοδικωτάτη καὶ σαφεστάτη, τοῦ συγγραφέως διακρινομένου, πρὸς τοὺς ἄλλοις, καὶ ἐπ' ἀμφοτέρας ταῖς ἀρεταῖς ταύταις. Σπανιώτατα θὰ συναντήσῃ τις ἐν τῷ γερμανογλώσσῳ θεολογικῷ καὶ δὴ συστηματικῷ ἔργῳ τοιαύτην διαύγειαν σκέψεως καὶ σαφήναιαν ἐκφράσεως. Ἄλλα διακοιτικὰ γνωρίσματα τοῦ βιβλίου εἶναι ἅφ' ἐνὸς ἡ παιμερηὲς καὶ καταλιπητικὴ ἐνημερότης περὶ τὰς θεολογικὰς διαμέσου τῶν αἰώνων συζητήσεις, ὡς καὶ τὰ πορίσματα καὶ τὰς συζητήσεις τῶν συγχρόνων μὲ ἡμᾶς θύραθεν ἐπιστημῶν καὶ ἅφ' ἑτέρου ἡ θερμότης τοῦ αἰσθήματος. Ἐν πολλοῖς σημείοις ἡ Δογματικὴ τοῦ Brunner προσλαμβάνει ἀπολογητικὸν χαρακτῆρα ἐναντι τῶν θύραθεν ἐπιστημῶν.

Διίστάμεθα βεβαίως ριζικῶς πρὸς τε τὴν κινδυνωδεστάτην δογματικὴν ἀρχὴν τοῦ σοφοῦ συγγραφέως, καθ' ἣν «δὲν ἀποτελεῖ τὴν τελευταίαν αὐθεντίαν ἡ βιβλικὴ μαρτυρία, ἀλλ' ἡ σχέση αὐτῆς πρὸς τὸ κέντρον τῆς ὅλης χριστιανικῆς πίστεως καὶ πρὸς τὴν ἐν τῷ Χριστῷ διαδηλουμένην βούλησιν τοῦ Θεοῦ» (σελ. 153—4) καὶ πρὸς τὴν ἐν μέρει μοδερνίζουσαν διδασκαλίαν αὐτοῦ, ἣτις ἔρχεται εἰς ὄξειαν ἀντίθεσιν ὄχι μόνον πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν προτεσταντικὴν ὀρθοδοξίαν,

ὡς ἀποδεικνύει ἐν μέρει ἢ μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ Karl Barth διαμάχη. Τοῦτο δ' ὅμως οὐδαμῶς ἐμποδίζει ἡμᾶς νὰ συστήσωμεν θερυῶς τὴν μελέτην (προσεκτικὴν πάντως) τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ἔργου, ἀπὸ τὴν ὁποίαν καὶ ἀρνητικῶς ἀλλὰ καὶ θετικῶς ἀκόμη ἔχει πλεῖστα ὅσα νὰ διδαχθῇ ὁ ὀρθόδοξος ἀναγνώστης.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Orthodoxes und Evangelisches Christentum. Studienheft Nr. 2. Kirche und Kosmos. Herausgegeben von Kirchlichen Aussenamt der EKD. Witten/Ruhr (Luther Verlag) 1950, σελ. 168.

Ἡ ἐπὶ τῶν ἑξωτερικῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων ἐπιτροπὴ τῆς Γερμανικῆς Λουθηρανικῆς Ἐκκλησίας, συνεχίζουσα τὴν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁρθόδοξος καὶ Εὐαγγελικὴ Χριστιανωσύνη» σειρὰν τῶν ἐκδόσεων της, ἣς τὸ α' τεῦχος ἐκρίναμεν ἐν τῇ «Θεολογία» παρ. ἔτους σελ. 464—466, ἐξέδωκε νῦν τὸ ἀνωτέρω β' τεῦχος ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐκκλησία καὶ κόσμος». Τοῦτο εἶναι καρπὸς τοῦ δευτέρου εἰς τὴν σχέσιν καὶ συνάντησιν Ὁρθοδοξίας καὶ Προτεσταντισμοῦ ἀναφερομένου συνεδρίου τῶν εἰδικῶς περὶ τὴν Συμβολικὴν ἀσχολουμένων Γερμανῶν καθηγητῶν τῶν θεολογικῶν σχολῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν σεμιναρίων, συνελθόντος ἐν Hemer περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1950, καθ' ὃ συνεζητήθησαν τὰ ἐξῆς τρία θέματα: λόγος τοῦ Θεοῦ, παράδοσις καὶ κόσμος. Τὸ τεῦχος περιλαμβάνει ἑπτὰ μελέτας, εἰς ἃς προσετέθησαν καὶ ἕτεραι δύο τελευταῖαι, προσελθοῦσαι ἐκ συναντήσεως τριῶν Ῥώσων Ὁρθοδόξων καὶ τριῶν Λουθηρανῶν καθηγητῶν, γενομένης τῇ 17.4.1950.

Τοῦ ὅλου τεύχους προτάσσεται πρόλογος (σ. 5—8) ὑπὸ τοῦ διευθύνοντος τὰς ἐργασίας τῆς ἐπὶ τῶν ἑξωτερικῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων ἐπιτροπῆς G. Stratenwerth. Ἐν αὐτῷ διαπιστοῖ οὗτος, ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία παρουσιάζει σήμερον πνευματικὴν κίνησιν. Ἡ Ῥωσικὴ Ἐκκλησία ἐν αὐτῇ εἶναι «εἰς μόνον παράγων, ἔστω καὶ ὁ σπουδαιοτάτος ἴσος». Παρ' αὐτῇ δέον νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς πρώσω Ἀνατολῆς μέχρι τῆς Ἀραβίας καὶ Ἀθησυνίας, ὡς καὶ αἱ ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀμερικῇ ἐγκατεσπαρμένα Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι. Οἱ Διαμαρτυρούμενοι ὀφείλουσιν ἐξ ἴσου πρὸς τὸν Ῥωμαιοκαθολικισμόν νὰ γνωρίσωσι καὶ τὴν Ὁρθοδοξίαν, ἐφ' ὅσον αὕτη «ἴσταται πλησίον ἡμῶν ὡς ἡ πρεσβυτέρα ἀδελφή». Πλὴν δὲ τῆς διὰ τῶν βιβλίων θεολογικῆς γνώσεως «τὸ δεύτερον μέγα ἔργον» τῶν Διαμαρτυρομένων εἶναι νὰ γνωρίσωσι τὴν Ὁρθοδοξίαν ἐν τῇ ζωῇ αὐτῆς, τῇ λειτουργίᾳ, τοῖς ναοῖς, ταῖς εἰκόσι, τοῖς ἀμφίοις, ταῖς τελεταῖς καὶ προσευχαῖς καὶ ἕμνοις καὶ τέλος ἐν τῇ ταπεινοφροσύνῃ καὶ τοῖς παιθήμασιν αὐτῆς¹. Ἐν τέλει ἐξήτησεν ὅπως εὐρυνθῇ ὁ κύκλος τῶν εἰδικῶς ἀσχολουμένων περὶ τὴν Ὁρθόδοξον Καθολικὴν Ἐκκλησίαν διαμαρτυρομένων θεολόγων, διότι κοῦδεὶς γνωρίζει ἂν καὶ πότε ἐν τῷ μέλλοντι θὰ εὐδοκήσῃ ὁ Κύριος τῆς Ἐκκλησίας νὰ συμπαραθέσῃ ἐν ἀδελφικῇ ἐγγύτητι τὴν Ὁρθόδοξον καὶ τὴν Εὐαγγελικὴν Ἐκκλησίαν... Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ φροντίσωμεν ὅπως γνωρίσωμεν ἀλλήλους ὡς ἀδελφοί. Ὁφείλομεν νὰ γνωρίζωμεν τί μᾶς ἐνώνει, ἀλλὰ καὶ νὰ κλειώμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς ὅτι μᾶς χωρίζει». Εἰς τοῦτο μικρὰν συμβολὴν ἀποτελεῖ καὶ τὸ παρὸν τεῦχος.

1. Ὅμοια ἐγράφομεν καὶ ἡμεῖς ὀλίγον πρότερον, κρινόντες τὸ α' τεῦχος τῆς παρουσῆς σειράς, ἐν «Θεολογία» 21 (1950) 465—466.

Ἐν συνεχείᾳ δημοσιεύεται ἡ α' μελέτη τοῦ ἐν Γοττίγγη καθηγητοῦ *E. Wolf* ὑπὸ τὸν τίτλον: «Τὸ ἔργον τῆς Συμβολικῆς σήμερον» (σ. 9—27). Ἐν αὐτῇ ἐξετάζει ὁ σ. τὸν τίτλον, τὴν ἀρχὴν καὶ τὸν χαρακτήρα τῆς Συμβολικῆς ὡς ἱστορικосоσηματικῆς ἐπιστήμης, εἶτα δὲ τὴν ἱστορίαν αὐτῆς ἰδίως ἐν τῷ Λουθηρανισμῷ. Ὅμιλῶν δὲ περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συμβόλων, κυρίως ἀπὸ τῆς λουθηρανικῆς ἐπόψεως, ποιῆται τὴν ὀρθὴν διαπίστωσιν, ὅτι «διὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν ὑπάρχει κατὰ βάσιν μόνον «τὸ σύμβολον», δηλ. τὸ τῆς Νικαίας—Κωνσταντινουπόλεως, καὶ μόνον διαμαρτυρούμενοι θεολόγοι πρῶτοι ἀπέδωσαν αὐτῇ «συμβολικά βιβλία», ἄνευ γνώσεως καὶ συγκαταθέσεως αὐτῆς (σ. 15)¹. Ἀκολούθως γίνεται λόγος περὶ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῆς Συμβολικῆς καὶ περὶ τῆς ἀποστολῆς καὶ τοῦ ἔργου αὐτῆς ἐν τῇ «οἰκουμενικῇ κινήσει» καὶ τῇ «οἰκουμενικῇ θεολογίᾳ» τοῦ παρόντος.

Ἡ β' μελέτη τοῦ ἐν Marburg καθηγητοῦ *E. Benz* ἐπιγράφεται: «ἡ σημασία τῆς Συμβολικῆς διὰ τὴν σπουδὴν τῆς Θεολογίας καὶ διὰ τοὺς ἐφημερίους» (σ. 28—44). Ἀφοῦ ἐν ἀρχῇ διαπιστοῖ οὗτος, ὅτι συνεπείᾳ τοῦ τελευταίου πολέμου καὶ τῆς ἐκ τούτου μετακινήσεως πληθυσμῶν, ἀνηκόντων εἰς διαφόρους Ἐκκλησίας καὶ Ὁμολογίας, ἐνισχύθη ἡ θέσις καὶ ἡ σημασία τῆς Συμβολικῆς διὰ τοὺς σπουδαστὰς τῆς Θεολογίας καὶ διὰ τοὺς κληρικούς, προτείνει ὅπως α) ἡ Συμβολικὴ διδάσκηται περισσοτέρας ὥρας ἐν ταῖς Θεολογικαῖς Σχολαῖς, β) ὀργανωθῶσι παρ' αὐταῖς εἰδικαὶ βιβλιοθήκαι, γ) ἰδρυθῶσι παρ' αὐταῖς «οἰκουμενικά σεμινάρια», δ) δίδωνται εἰδικαὶ διαλέξεις, εἰ δυνατόν παρ' ἐκπροσώπων τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν, ε) γίνωνται ἐπισκέψεις εἰς ἑτεροδόξους ναοὺς καὶ λειτουργίας, στ) σπουδάζωσιν οἱ θεολόγοι καὶ ἐν ἑτεροδόξοις Σχολαῖς τοῦ ἑξωτερικοῦ κτλ. Μετὰ ταῦτα ἐξετάζει τὴν σημασίαν τῆς Συμβολικῆς διὰ τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν καὶ προτείνει ὅπως μετονομασθῇ αὕτη «Οἰκουμενικῆ», ἧς περιγράφει τὸ ἔργον. Τέλος θέτει τὸ ἐρώτημα: Ποίαν σημασίαν ἔχει ἡ οἰκουμενικὴ συνάντησις μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας διὰ τὸν Προτεσταντισμὸν; Ἀπαντᾷ δὲ ὅτι ὁ Προτεσταντισμὸς ἤλθεν εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Ρωμαιοκαθολικισμόν, οὐχὶ δὲ καὶ πρὸς τὴν Ὁρθοδοξίαν, μεθ' ἧς ἔχει πολλὰ τὰ κοινά, καὶ δὴ ἐκεῖνα ἐν οἷς οἱ τε Ὁρθόδοξοι καὶ οἱ Διαμαρτυρούμενοι διαφέρονται πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν ἐξ Ἰσου. Ἀναφέρει ὁμως καὶ τινὰς διδασκαλίας, τὰς ὁποίας, λόγῳ τῶν Ῥωμαϊκῶν καταχρήσεων καὶ ἑτεροδιδασκαλιῶν, ἀπέρριψεν ὁ Προτεσταντισμὸς. Ταύτας ὀφείλει οὗτος νὰ ἐπανεξετάσῃ νῦν ὑπὸ τὸ φῶς τῆς διδασκαλίας τῆς Ὁρθοδόξου καὶ τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Ὡς τοιαῦτα μνημονεύονται: α) ἡ περὶ Ἐκκλησίας, καὶ δὴ τῆς ἐνόθητος καὶ συνεχείας αὐτῆς διὰ τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς τῶν ἐπισκόπων, β) ἡ περὶ Παραδόσεως, γ) ἡ περὶ μυστηρίων καὶ λατρείας, δ) ἡ περὶ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος, καὶ ἰδίως τῶν ἐπισκόπων καὶ τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς αὐτῶν, ε) ἡ περὶ δικαιοσύνης, στ) ἡ περὶ Ἁγίων καὶ ζ) ἡ περὶ μοναχικοῦ βίου. Ὁρθῶς δὲ παρατηρεῖ, ὅτι εἰς πᾶσαν οἰκουμενικὴν συζήτησιν μεταξὺ Προτεσταντισμοῦ καὶ Ῥωμαιοκαθολικισμοῦ δὲν δύναται νὰ ἀπουσιάζῃ ἡ Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία ὡς ὁ τρίτος, ἢ μᾶλλον, ἐξ ἐπόψεως ἱστορικῆς, ὡς ὁ πρῶτος συμμετόχος, ἐφ' ὅσον τὸ σχίσμα τοῦ Προτε-

1. Πρβλ. καὶ Ἰω. Καμίση, Τὰ συμβολικά κείμενα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀλεξάνδρεια 1946, σ. 7 ἐξ.

σταντισμοῦ κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα εἶναι ἀκολουθία τοῦ πρώτου σχίσματος τοῦ Παπισμοῦ κατὰ τὸν Θ' καὶ ΙΑ' αἰῶνα (σ. 36 ἐξ.)¹.

Ἡ γ' μελέτη τοῦ ἐν Κιέλφ καθηγητοῦ *Rammelmeyer* ἐπιγράφεται : «ἡ σημασία τῆς Γραφῆς διὰ τὴν ὀρθόδοξον ἀντίληψιν τῆς Ἐκκλησίας ὡς σώματος τοῦ Χριστοῦ» (σ. 45—63). Ἐν αὐτῇ γίνεται λόγος περὶ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησιολογίας καὶ τῆς σημασίας τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως καὶ τῆς θέσεως αὐτῶν ἐν τῇ Ὄρθοδόξῳ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ ἔκθεσις, στηριζομένη ἐπὶ ῥωσικῶν κυρίως πηγῶν, εἶναι ἐλλιπὴς καὶ ἐν τισιν οὐχὶ ἐντελῶς ἀντικειμενικῇ καὶ ἀμερόληπτος. Οὐχ ἦντιον ὀρθῶς ἐξαίρει ἐν τέλει ὁ σ. ὡς τὴν «σοβαρωτάτην διαφορὰν μεταξὺ Ὄρθοδόξων καὶ Διαμαρτυρομένων» τὴν ἀξίωσιν τῆς Ὄρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας ὅτι εἶναι ἡ μόνη ἀληθὴς Ἐκκλησία, «ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ», ἐνῶ «πᾶσαι αἱ ἄλλαι Ἐκκλησίαι, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς, ἔχουσιν ἐκπέσει ἐξ αὐτῆς» (σ. 62/3).

Ἡ δ' μελέτη τοῦ *D. Merz* ἐπιγράφεται : «τὸ πρόβλημα τῆς Παραδόσεως ἐν τῇ Θεολογίᾳ τῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ ἐν τῇ Προτεσταντικῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ παρόντος» (σ. 64—76), ἐκτίθησι δὲ ὁ σ. τὴν σχετικὴν διδασκαλίαν τοῦ Δουθέρου καὶ τὴν σύγχρονον προτεσταντικὴν τοιαύτην.

Ἡ ε' μελέτη τοῦ *Dr. L. Müller* ἐπιγράφεται : «ἡ σημασία τῆς Παραδόσεως ἐν τῇ Ὄρθοδόξῳ Θεολογίᾳ καὶ Ἐκκλησίᾳ» (σ. 77—97). Ἀφοῦ ἐν ἀρχῇ διαπιστοῖ ὁ σ., ὅτι ἤδη ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Χρυσοστομοῦ καὶ τοῦ Ἱερουμίου Β' αἱ σχέσεις Ὄρθοδόξων καὶ Διαμαρτυρομένων προσέκρουσαν εἰς τὴν κυρίαν μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰν περὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως, ἐξετάζει εἰτα τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν ἐν σχέσει α) πρὸς τὴν θείαν Ἀποκάλυψιν, β) πρὸς τὴν Ἁγίαν Γραφήν καὶ γ) πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν.

Ἡ στ' μελέτη τοῦ ἐν Γοττίγγη καθηγητοῦ *O. Weber* ἐπιγράφεται : «ἡ μέριμνα διὰ τὸν κόσμον ὡς ἔργον τῶν Προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν» (σ. 98—113). Ἐν αὐτῇ ἀναπτύσσει ὁ σ. τὰς ἐννοίας «κόσμος» καὶ «Προτεσταντικαὶ Ἐκκλησίαι», συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Ἀγγλικανικῆς, μεθ' ἧς ἐκτίθησι τὴν μέριμναν αὐτῶν διὰ τὸν κόσμον, ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὴν τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ ζ' μελέτη τοῦ *Harald von Rautenfeld* ἐπιγράφεται : «κόσμος καὶ Ἐκκλησία ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου» σ. 114—135. Ἐν αὐτῇ καταβάλλεται ἡ δυσχερεστάτη προσπάθεια, ὅπως ἐκτεθῇ ἡ ὀρθόδοξος ἀντίληψις περὶ τοῦ κόσμου καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐν αὐτῷ, τῆς ὀρθοδόξου ἀνθρωπολογίας (ιδίᾳ τῆς προπρωτικῆς καὶ τῆς μεταπρωτικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου), τοῦ ὀρθοδόξου μυστικισμοῦ κτλ., ἐπὶ τῇ βάσει χωρίων τῶν Ἑλλήνων Πατέρων Γρηγορίου Νύσσης, Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Γρηγορίου Παλαμᾶ καὶ νεωτέρων Ῥώσων θεολόγων.

Τελευταῖον προστίθενται δύο εἰσέτι μελέται, ὧν ἡ μὲν τοῦ ἐν Παρισίοις Ῥώσου ὀρθοδόξου καθηγητοῦ *A. Kartaschow*, ἡ δὲ τοῦ ἐν Γοττίγγη καθηγητοῦ *E. Wolf*, ἀμφότεραι ἐξετάζουσαι τὴν «γένεσιν τῆς αυτοκρατορικῆς συνοδικῆς ἐξουσίας διὰ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, τὴν θεολογικὴν θεμελίωσιν αὐτῆς καὶ τὴν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀποδοχὴν αὐτῆς» (σ. 137—168). Ἐκ τούτων ὁ μὲν πρῶτος ἐξαίρει τὸ ἐπικρατήσαν ἐν Βυζαντίῳ σύ-

1, Πρβλ. καὶ Ἱω. Καρμίρη, Ὄρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός, Ἀθῆναι 1937, τ. I, σ. 18.

στημα τῆς ἐκκλησιαστικοπολιτικῆς συμφωνίας καὶ διασχίας (Πατριάρχου—αὐτοκράτορος), θεωρῶν αὐτὸ ὡς «τὸ πρακτικῶς ἄριστον σύστημα χριστιανικῆς σχέσεως Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας» (σ. 151) ὁ δὲ δεύτερος ἐξετάζει κυρίως τὴν θέσιν καὶ στάσιν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἔναντι τοῦ ἐν Βυζαντίῳ διαμορφωθέντος ὡς ἄνω συστήματος τῶν σχέσεων μεταξύ Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας.

Τοιαῦτα, ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, τὰ περιεχόμενα τοῦ β' τεύχους τῆς γεωμανικῆς σειρᾶς «Ὁρθόδοξος καὶ Εὐαγγελικὴ Χριστιανωσύνη». Καὶ ἐκ τῆς ἀπλῆς μόνον ἀναγραφῆς τῶν περιεχομένων αὐτοῦ δύναται νὰ συναχθῇ ἡ ἰδιάζουσα σημασία, ἣν τὸ τεῦχος τοῦτο κέκτηται διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ Θεολογίαν, ὡς καὶ τὸ ἰδιαιτέρον διαφέρον διὰ τοὺς σύμβολικους καὶ μάλιστα τοὺς «οἰκουμενικούς» λεγομένους θεολόγους. Κρίνοντας νῦν γενικῶς τὰς ἐν αὐτῷ περιεχομένας μελέτας τῶν διακεκριμένων Λουθηρανῶν θεολόγων παρατηροῦμεν, ὅτι ἀναμφιβόλως ἀποτελοῦσιν αὗται σοβαρὰν προσπάθειαν πρὸς κατανόησιν τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἐξ ἄλλου προσφέρουσιν αὐτῇ καὶ μεγάλην ὑπηρεσίαν, ἐφ' ὅσον διαδίδουσι καὶ διευκολύνουσι τὴν γνῶσιν αὐτῆς μεταξὺ τῶν ἑτεροδόξων, παρ' ὅλον ὅτι ἡ ἔκθεσις αὐτῶν ἐν πολλοῖς εἶναι σφόδρα ἑλλιπῆς καὶ ἐν τισιν οὐχὶ ἀπληραγμένη τῶν παλαιῶν προτεσταντικῶν προκαταλήψεων εἰς βάρος τῆς Ὁρθοδοξίας. Καίτοι δ' ἐν τοῖς ἐπὶ μέρος ἔχομεν πολλὰς ἐπιφυλάξεις καὶ διαφωνίας, ἐν τούτοις ἐν τῷ συνόλῳ δὲν δυνάμεθα παρὰ νὰ ἐκφράσωμεν τὴν χαρὰν καὶ ἱκανοποίησιν ἡμῶν διὰ τὴν ἀναληφθεῖσαν προσπάθειαν, ἣτις ἀπὸ τε ἐπιστημονικῆς θεολογικῆς καὶ ἀπὸ «οἰκουμενικῆς» φιλενωτικῆς ἐπόψεως ἔχει μεγάλην σημασίαν. Διὰ τοῦτο, ὡς ἐπιτραπῆ ἡμῖν νὰ ἐκφράσωμεν ἐνταῦθα καὶ τὴν μὴ «καταισχύνουσαν» ἐλπίδα, ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν συγχρόνων Διαμαρτυρομένων βαθεῖα καὶ παμμερῆς καὶ ἀπροκατάληπτος σπουδὴ τῆς Ὁρθοδοξοῦ Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐν αὐτῇ «ἐλευθερούσης» ἀληθείας θὰ εἶναι δυνατόν—ὑπὸ τὴν ἐλπίνοιαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὅπερ ὅταν καὶ «ὅπου θέλει πνεῖ» —νὰ ὀδηγήσῃ αὐτοὺς, ὅπως πράξωσι νῦν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν ἔπραξαν κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα οἱ Ἀρχηγοὶ τῆς Μεταρρυθμίσεως, τ. ἔ. νὰ ἐπανεξετάσωσι μετὰ τῆς διακρινούσης αὐτοὺς ἀντικειμενικότητος καὶ ἀπροκαταληψίας, ἀλλὰ καὶ «ὑπευθύνου αὐτοκριτικῆς καὶ αὐτοεξετάσεως» (σελ. 43) τὰς ἐν αἷς διαφέρονται ἡ Ὁρθοδοξία καὶ ὁ Προτεσταντισμὸς διδασκαλίας ἐν ἀντιπαραβολῇ καὶ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς διδασκαλίας τῆς Ὁρθοδοξοῦ Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τῆς πιστευσούσης ὅτι συνεχίζει κατ' εὐθείαν καὶ ἀλήθειαν τὴν ἀρχαίαν ἠνωμένην Ἐκκλησίαν, καθὼς ἤρξαστο πράττων ἐν τῷ ἀνὰ χεῖρας τεύχει ὁ καθιγητῆς Ε. Βεντ καὶ αἰνεῖ ἐν τῶν εὐφημένων συνοσηρῶν τοῦ τεύχους. Διότι, ἡμεῖς τοῦλάχιστον, ἐξακολουθοῦμεν (ὡς πρὸ ἰδετίας ἐγράφομεν) νὰ θεωρῶμεν ὡς «μέγα ἀληθῶς ἀτύχημα διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, ὅτι οἱ Διαμαρτυρούμενοι, ἐξελεθόντες (κατὰ τὸν XVI αἰῶνα) τῶν κόλπων τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, δὲν ἐζήτησαν νὰ ἐπανέλθωσιν εὐθύς εἰς τοὺς κόλπους τῆς «μᾶς, ἀγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς» Ὁρθοδοξοῦ Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, ἐξ ἧς τὸν ΙΧ καὶ ΧΙ αἰῶνα εἶχεν ἀποσπάσει αὐτοὺς ἡ Ῥώμη, καὶ ὅτι ὅπωςδῆποτε δὲν ἐπετεύχθη συνεννόησις Ὁρθοδόξων καὶ Διαμαρτυρομένων ἀμέσως καὶ πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν πρώτων Μεταρρυθμιστῶν διαμορφώσεως τῆς νέας διδασκαλίας τοῦ Προτεσταντισμοῦ, ἣτις βραδύτερον κατέστησεν ἀνέφικτον τὴν ποθητὴν ταύτην συνεννόησιν... Διότι, πράγματι, τὰ πλεῖ-

στα ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἐξήτει ὁ Λούθηρος καὶ διὰ τὰ ὁποῖα κατεπολέμει τὸν Παπισμὸν ἠδύνατο νὰ τὰ εὗρη ἐν τῇ, ἣν πολλάκις ἐπεκαλεῖτο, Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, ἣτις οὐ μόνον ἦτο ἀπηλλαγμένη τῶν αὐθαιρεσιῶν τῆς παπικῆς ἀπολυταρχίας καὶ τῶν λοιπῶν καταχρήσεων τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸν Μεσαίωνα καὶ τὴν ἐποχὴν τῆς Μεταρρυθμίσεως, ἀλλ' εἶχε συνάμα διατηρήσει ἀσινῆ καὶ ἀνόθευτον τὸν θησαυρὸν τῆς πίστεως τῆς ἀρχαίας Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας»¹.

Εἰς τὴν αἰτουμένην δὲ «ἐπανεξέτασιν καὶ αὐτοκριτικὴν» νομίζομεν ὅτι θὰ ἦσαν λίαν ἐποικοδομητικαὶ καὶ θὰ ὑπεβοήθουν τοὺς Διαμαρτυρομένους θεολόγους εἰδικαὶ θεολογικαὶ συζητήσεις καὶ διαπραγματεύσεις μετ' Ὁρθοδόξων θεολόγων εἰς μικρὰ συνέδρια, ἔχοντα καθαρῶς ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα καὶ ὀργανούμενα ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως, εἰς ἃ θὰ ἠδύνατο νὰ λαμβάνωσι μέρος θεολόγοι τῶν μετεχουσῶν ταύτης καὶ δογματικῶς ἰσταμένων ἐγγύτερόν πως πρὸς ἀλλήλας Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν: Ὁρθοδόξου, Παλαιοκαθολικῆς, Ἀγγλικανικῆς καὶ Λουθηρανικῆς. Διὰ τοῦτο ἐπαναλαμβάνομεν καὶ ἐνταῦθα τὴν πρὸς τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν ὑποβληθεῖσαν πρότασιν ἡμῶν: «Περισσότερον σκόπιμος θὰ ἦτο ἡ συμμετοχὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς διμερεῖς ἢ τριμερεῖς συνδιασκέψεις μετὰ τῶν δογματικῶς ἐγγύτερον πρὸς αὐτὴν ἰσταμένων Ἐκκλησιῶν καὶ διεπομένων ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἢ ὁμοίων γενικῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν, ὁμοίας π.χ. πρὸς τὴν γενομένην ἐν Λονδίῳ τῷ 1931 μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ Ἀγγλικανῶν... Ἡ προσκἀθεια αὐτῆ τῶν ἐξ αὐτῶν συγγενεστέρων Ἐκκλησιῶν πρὸς ἄρσιν τῶν δογματικῶν ἐμποδίων καὶ παρεξηγήσεων καὶ διαφορῶν, τῶν ὑφισταμένων μετὰ αὐτῶν, εἶναι δυνατὸν νὰ ὀδηγήσῃ, βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, ὑπὸ τὴν πνοὴν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, εἰς ἀνωτέρας καὶ τελειότερας μορφὰς ἐξωτερικῆς ἐνώσεως, ἕως οὗ εἰς ἀπώτερον μέλλον ἐξιχθῆ αὐτὴ εἰς ἐσωτερικὴν καὶ δογματικὴν ἔνωσιν ἐν τῇ πίστει, ἣτις μόνη ἐγγυαταὶ τὴν ἀληθῆ καὶ πραγματικὴν ἔνωσιν τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν».

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡμεῖς οἱ Ὁρθόδοξοι, πιστεύοντες ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία ἀποτελεῖ τὴν ἀδιάκοπον κατ' εὐθειαν συνέχειαν τῆς ἀρχαίας ἀδιαίρετου Ἐκκλησίας, ἰσταμένη ἐν τῷ μέσῳ τῶν δύο μεγάλων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Δύσεως, Ῥωμαιοκαθολικῆς καὶ Προτεσταντικῆς, καὶ ὅτι κατέχει τὴν ἀποκεκαλυμμένην ἀλήθειαν ἐν πάσῃ τῇ πληρότητι καὶ καθαρότητι αὐτῆς, δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους θεολόγους: Ἐρευνήσατε βαθύτερον τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ Θεολογίαν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἣν συνεχίζει ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν τῶν ἐπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ὁπότε «γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς»².

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΚΑΡΜΙΡΗΣ

1. Βλέπ. Ἰω. Καρμίρη, Ὁρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός, σ. 38/9,75.

2. J. Karmiris, The Orthodox Catholic Church and her relations with the other Churches and with the World Council of Churches, 1949 p. 25, 27. Study 49 E/607 A.

3. Ἰωάν. 8,32.